УДК 330.591 (477)

Ткач Д., Ткач І.

Оцінка якості життя населення регіону

У статті розглянуті питання оцінки рівня життя населення, проведено вибіркову оцінку цього показника за регіонами України. Зроблені рекомендації щодо удосконалення системи управління якістю життя населення, підвищення його добробуту та створення сприятливих умов для забезпечення тривалого, здорового і продуктивного життя.
The questions of estimation of standard of living of population are considered in the article, the selective estimation of this index is conducted after the regions of Ukraine. Recommendations are done in relation to the improvement of the control of life of population, increase of his welfare and creation of favourable terms quality system for providing of the healthy and productive life protracted.
Ключові слова: рівень життя населення, оцінка рівня життя населення.
Key words: standard of living of population, estimation of standard of living of population.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний рівень розвитку світової економіки дає всі підстави для визначення людського фактора провідним у системі факторів економічного відтворення. Тому надзвичайно актуальною є проблема управління якістю життя населення, підвищення його добробуту та створення сприятливих умов для забезпечення тривалого, здорового і продуктивного життя. Сьогодні важко не погодитися з твердженням, що економічне зростання будь-якої країни світу оцінюють за досягнутим рівнем і якістю життя.

Актуальність даного дослідження полягає у необхідності оцінки рівня життя населення в депресивних регіонах, до яких належить і Тернопільська область. В умовах „переходу до ринку" наша країна розвивається з певними труднощами, що, в свою чергу, спричиняють диспропорції в розподілі національного доходу. Найяскравіше це відображається на прикладі глибокої диференціації між доходами 5% найбагатших жителів та рештою населення, особливо у депресивних регіонах.

Якість життя є і передумовою збалансованого розвитку, і його результатом. Її розглядають як рушійну силу перетворень, реформ, але водночас – і як гарантію стабільності у суспільстві [3. – С. 44–50].

Комплексним може бути визначення якості життя населення як поняття, що в порівняльній у просторі й часі формі відображає ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, охарактеризувати котре можна як за суб'єктивною самооцінкою населенням рівня задоволеності власним життям, так і за об'єктивними показниками відповідності умов життєдіяльності певним життєвим стандартам. Останнє дає змогу стверджувати: є категорії як об'єктивної, так і суб'єктивної бідності – показники рівня забезпеченості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблемі оцінки та дослідження бідності приділили увагу чимало сучасних авторів як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, методологічні основи дослідження бідності в Україні закладені у роботах Е. Лібанової, В. Новикова, А. Ревенко, Ю. Саєнко, Л. Черенько тощо. Серед зарубіжних дослідників можна назвати російських економістів А. Шевекова й А. Кірута, які

розробили підходи до виміру і аналізу причинних залежностей економічної нерівності та бідності. За проектом Світового банку Б. Еймс, І. Браун та С. Деваpаджан сформулювали концепції та методологію для розробки макроекономічної політики, спрямованої на зменшення бідності.

Фундаментальні дослідження якості життя започаткували вчені Інституту соціального розвитку ООН. Щороку ця організація випускає Звіт про людський розвиток у країнах світу (Human Development Reports). У нашій країні ініційовані праці з дослідження людського розвитку за адміністративними областями (О. Власюк, С. Пирожков, Д. Ляшенко), опубліковано Звіт про людський розвиток в Україні.

Цілі статті. Метою даної статті є поглиблення методичних підходів до оцінки рівня життя населення та вибіркова його оцінка за окремими регіонами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним показником, який офіційно використовують фахівці ООН у рамках Програми розвитку (ПР ООН) для зіставлення оцінки рівня та якості життя населення в різних країнах світу, є індекс людського розвитку (ІЛР). Він – інтегральна оцінка трьох складових компонент, що характеризують довголіття, рівень освіти і доходів населення країн світу. Згаданий індекс об'єднує економічні та соціальні показники, тобто враховує рівні життя населення (показник ВВП на одного жителя), та освіти (показники рівня писемності дорослого населення та середньої тривалості навчання) і стан здоров'я населення (показник очікуваної тривалості життя при народженні) [1. – С. 60–61].

В останній редакції Human Development Report його названо „індексом розвитку людського потенціалу" (ІРЛП) і розраховано за формулою :

$$I_o = \frac{I_1 + I_2 + I_3}{3},$$

де I_1 – індекс очікуваної тривалості життя населення;

I_2 – індекс доступного рівня освіти (грамотності) населення;

I_3 – індекс скоригованого реального ВВП на душу населення.

Значення ІРЛП перебувають у межах від 0 до 1. У світовій практиці використовують таку градацію країн за цим показником:

0,8 і вище – країни з високим рівнем людського розвитку;

0,500 – 0,799 – країни зі середнім рівнем людського розвитку;

менше ніж 0,5 – країни з низьким рівнем людського розвитку [4. – С. 51].

Для оцінки рівня та якості життя населення різні країни використовують свої підходи, що відрізняються від методики ПР ООН.

В Україні найвідомішими в цьому плані є роботи Л. Руденка, Н. Лебідь, М. Фащевського, М. Немченко, Л. Нємець, Я. Олійника, О. Топчієва, О. Шаблія. Всі ці автори наголошують на тому, що методологія досліджень не може бути запозичена в чистому вигляді зі західних джерел – занадто велика є різниця в умовах життя в Україні і розвинутих країн [2. – С. 42].

У нашій країні дослідження людського розвитку за адміністративними областями здійснено в рамках ПР ООН. У звіті про людський розвиток використано наступні критерії, кожен із яких визначений кількома статистичними показниками:

а) демографічний розвиток (показники середньої очікуваної тривалості життя при народженні та при досягненні 45 років (окремо жінок та чоловіків), коефіцієнт смертності немовлят, сумарний коефіцієнт народжуваності, загальний коефіцієнт сальдо міграції),

б) розвиток ринку праці (рівень економічної активності населення, питома вага працівників, які працювали в режимі вимушеної неповної зайнятості, рівень безробіття, питома вага безробітних, котрі не мають роботи більш як 12 місяців),

в) освіта (середня тривалість навчання),

г) добробут (витрати домогосподарств, питома вага витрат на харчування в загальній сукупності витрат, середній розмір заборгованості зі зарплати, середня заробітна плата, питома вага доходів від особистого підсобного господарства в сукупних доходах),

ґ) умови життя населення (рівень урбанізації, викиди шкідливих речовин, забезпеченість житлом, питома вага населених пунктів без усіх видів благоустрою, рівень злочинності), фінансування соціальної сфери регіону (загальне фінансування системи освіти) [6. – С. 451–453].

Дану методику розробила Рада з вивчення продуктивних сил України. Принциповою особливістю її є орієнтація виключно на дані поточної статистики і систематичних вибіркових обстежень Держкомстату України.

Рівень і якість життя населення визначають як за допомогою інтеґрального індексу людського розвитку, так і дев'яти індексів, що характеризують окремі аспекти, а саме:

- демографічний розвиток реґіонів;
- розвиток реґіональних ринків праці;
- матеріальний добробут населення;
- умови проживання населення;
- стан і охорона здоров'я населення;
- соціальне середовище;
- рівень освіти населення;
- економічна ситуація;
- фінансування людського розвитку.

Така методика відрізняється від методики, що запропонували фахівці ООН, тим, що в ній:

- збільшено кількість компонентів і показників, які введено до інтеґрального індексу людського розвитку;
- крім позитивних характеристик (стимуляторів) людського розвитку, в оцінку введені і неґативні (дестимулятори).

Окрім того, принциповою відмінністю запропонованої методики від міжнародної методики розрахунку індексів людського розвитку є відмова від ґіпотези рівнозначності окремих складових у розрахунку індексу людського розвитку реґіону.

Для відбору окремих показників людського розвитку в методиці використовувався метод факторного аналізу.

Для нормування показників тут запропоновані такі формули:

а) для показників-стимуляторів:

$$Y_{ij} = \frac{Z_{ij} - Z_{j\min}}{Z_{j\max} - Z_{j\min}},$$

де Z_{ij} – значення і-го показника в j-му реґіоні;

$Z_{j\,min}$ – мінімальне значення і-го показника в j-му реґіоні;

$Z_{j\,max}$ – максимальне значення і-го показника в j-му реґіоні;

б) для показників-дестимуляторів:

$$Y_{ij} = \frac{Z_{j\max} - Z_{ij}}{Z_{j\max} - Z_{j\min}}.$$

Інтегральних показники (I_{ij}), що характеризують окремі аспекти людського розвитку, розраховуються за формулою:

$$I_{ij} = \sum_{k}^{n=27} y_{ik} W_{ik},$$

де y_{ik} – нормований і-й показник людського розвитку в j-му регіоні;

W_{ik} – вага, з якою і-й показник враховують при розрахунку інтегрального показника.

Індекс регіонального людського розвитку (I_j) розраховується, з інтегральних показників окремих його аспектів, (I_{ij}) за формулою:

$$I_j = \sum_{i=1}^{i=9} I_{ij} W_{ij}$$ [4. – С. 70–71].

Спрощена методика, яку Д. Кляшторний запропонував для дослідження регіонального людського розвитку в АР Крим [6. – С. 258–262] може бути використана для визначення рівня життя і в Тернопільській області.

Ми дослідили якість населення Тернопільської області за адміністративними районами, розглянувши шість таких показників:

1) середньомісячну заробітну плату;

2) рівень урбанізації;

3) обсяг реалізованих послуг у розрахунку на одну особу;

4) рівень освіти (кількість осіб, що мають середню освіту, на 1 тис. жителів);

5) загальна житлова площа (пересічний душовий показник);

6) забезпеченість медичним персоналом (кількість лікарів на 10 тис. жителів) (табл. 1).

Для подальшого аналізу потрібно відповісти на питання щодо рівнозначності-нерівнозначності наведених шести показників. За авторською гіпотезою (Д. В. Кляшторний, 2002), всі показники надалі розглядають як рівнозначні й рівноважні.

Друга методична проблема: майже всі показники різнойменовані й мають різну розмірність. Відтак, їх необхідно нормувати чи стандартизувати і зробити одновимірними та зіставними. У даній програмі всі показники нормували методом їх зіставлення зі середніми показниками для країни в цілому. Таким чином, усі показники рівня життя населення для України в цілому дорівнюють у нормованому вигляді 1,00, а їх значення для Тернопільської області – коефіцієнти, що показують відношення відповідних показників до середніх у країні.

Нормовані (стандартизовані) значення показників життя населення Тернопільської області наведені у таблиці 1. Сумарний показник рівня життя обчислений як середнє арифметичне нормованих показників.

Як видно з нашого дослідження, показники рівня життя населення у Тернопільській області значно нижчі від середньоукраїнських (за винятком м. Тернополя), що дає підставу відносити Тернопільську область до депресивних регіонів України.

Таблиця 1.

Основні показники рівня життя населення Тернопільської області, 2006 р.**

	Показники						
	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Рівень урбанізації, %	Обсяг реалізованих послуг у розрахунку на 1 особу, грн..	Загальна житлова площа у розрахунку на 1 особу, м^2	Кількість лікарів на 10000 жителів	Рівень освіти на 1000 жителів	Сумарний показник
Середній показник в Україні	1041 (1,0)	67,7 (1,0)	586 (1,0)	21,9 (1,0)	48,1 (1,0)	870 (1,0)	1,0
Середній показник у Тернопільській області	727 (0,73*)	42,9 (0,63*)	275 (0,47*)	22,1 (1,01*)	47,0 (0,98*)	904 (1,04*)	0,81
м. Тернопіль	872 (0,84*)	100 (1,47*)	887 (1,51*)	21,0 (0,96*)	56,1 (1,17*)	931 (1,07*)	1,17

* Зіставлено зі середнім по Україні.

** Складено за даними [5].

У Тернопільській області спостерігається один зі найнижчих рівнів життя населення в Україні, адже жодний із районів області за показниками розвитку не досягає середньодержавного рівня. Тому для підвищення якості та рівня життя населення Тернопільщини необхідно негайно вживати заходи як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні.

Висновки. Регіональна політика уряду має бути спрямована на поліпшення якості та підвищення рівня життя населення, подолання бідності та безробіття, на ефективне використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних й інших ресурсів, створення сприятливих умов для динамічного, збалансованого соціально – економіко-екологічного розвитку Тернопільської області.

Література

1. Власюк О. С., Пирожков С. І. Індекс людського розвитку: досвід України / Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 1995. – С. 60–61.
2. Гулакова І. В. Якість життя населення України: передумови дослідження // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Сер. географія. – Тернопіль. – № 3. – 2004. – С. 42.
3. Руденко Л. Г. Концепція збалансованості розвитку і якість життя населення // Український географічний журнал. – 2005. – № 2. – С. 44–50.
4. Рівень і якість життя населення: Монографія / Під. заг. ред. Є. П. Кушнарьова. – Х.: Видавничий дім „ІНЖЕК", 2004. – С. 50–52, 70–71.
5. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2006. – Тернопіль: Тернопільське облесне управління статистики, 2007. – 446 с.
6. Топчієв О. Г. Суспільно–географічні дослідження: методологія, методи, методика: Навчал. посіб. – Одеса: Астропринт, 2001. – С. 258–262, 451–453.